

Konstitutionsutskottets betänkande

1978/79:25

med anledning av propositionen 1978/79:100 såvitt avser nytt riksdagshus jämte motioner

Propositionen

I budgetpropositionen 1978/79:100 bilaga 20 föreslås att riksdagen för budgetåret 1979/80 anvisar ett reservationsanslag av 50 milj. kr. till Den inre riksdagsförvaltningen: Nytt riksdagshus (punkten B 5, s. 16).

I propositionen hänvisas till riksdagens beslut under våren 1978 att godkänna ett förslag om återflyttning till ombyggda lokaler på och vid Helgeandsholmen (Förs. 1977/78:5, KU 1977/78:23, rskr 1977/78:152). Detta skulle ske inom en kostnadsram av sammanlagt 312 milj. kr. (i prisläget den 1 april 1977), varav 260 milj. kr. avsåg byggnader och 52 milj. kr. inredning och utrustning. Det framhålls att arbetena för genomförande av ombyggnadsprojektet pågår i huvudsak enligt av riksdagen godkända program, systemhandlingar, tidsplaner och kostnadsberäkningar. Upprättande av bygghandlingar pågår sålunda och arbetena med schakt för underbyggnad av Riksplan har påbörjats, varvid även arkeologiska undersökningar utförs. Vidare anförs att det fortsatta samrådet med Stockholms kommun har resulterat i vissa förändringar i fråga om planeringen för underbyggnaden av Riksplan, bl. a. för att möjliggöra ett ev. framtida genombrott under Norrbro mot Strömparterren. Det anges även att frågan om bevarande av vissa historiska lämningar i Riksplan kan komma att påverka tidsplan och kostnader för projektets genomförande. Vid beräkningen av den allmänna byggnadskostnadsstegringen för perioden april 1977 – april 1978 tillämpas ett uppräkningsstal om tolv procent. Med hänsyn till den beräknade medelförbrukningen behöver dock för budgetåret 1979/80 ingen uppräkning göras i förhållande till den ursprungliga investeringsplanen.

Motionerna

Följande sex motioner, väckta under den allmänna motionstiden, berör frågor om riksdagens hus.

I *motionen 1978/79:217* av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs "att riksdagen, med upphävande av under riksmötet 1977/78 fattat beslut, beslutar avbryta arbetet på en flyttning till Helgeandsholmen och uppdrar åt riksdagens förvaltningskontor att uppta förhandlingar med Stockholms kommun med syfte att riksdagen skall kvarstanna i nuvarande s. k. provisoriska riksdagshus vid Sergels Torg".

I *motionen 1978/79:236* av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs "att

riksdagen beslutar uppdra åt riksdagens förvaltningskontor 1. att utlysa en arkitektpristävlan med i motionen angiven inriktning, 2. att upphäva beslutet om att bygga ett garage vid Riksplan, 3. att ge arkeologerna den tid som krävs för deras arbete". Vad gäller inriktningen av arkitektpristävlingen anser motionärerna att det bör skapas "ett område för rekreation som utnyttjar den historiska miljön". Vidare anser de att intresset för att på platsen visa framkomna fynd och lämningar skall beaktas liksom områdets pedagogiska värde för studier och undervisning i historia och stadshistoria. Motionärerna anser också att det bör undersökas om inte Stadsmuseet kan beredas lokaler i anslutning till eller på Riksplan.

I motionen 1978/79:302 av Bonnie Bernström m. fl. (fp, m, c) hemställs "att riksdagen uppdrar åt riksdagens byggnadskommitté att utarbeta alternativ till utformning av Riksplan i syfte att skapa förutsättningar för en historisk park". Motionärerna anser att slutlig ställning till områdets utformning inte bör tas förrän man har full överblick över vad som finns bevarat.

I motionen 1978/79:1099 av Oskar Lindkvist m. fl. (s) hemställs "att riksdagen 1. upphäver tidigare godkännande av redovisat ombyggnadsförslag beträffande Helgeandsholmen såvitt det påverkar användning och utformning av det område inom vilket arkeologiska utgrävningar skett eller avsetts ske, 2. uppdrar åt förvaltningsstyrelsen att för riksdagens prövning lägga fram ett reviderat ombyggnadsförslag vilket i vad avser bevarande av och tillgänglighet till områdets kulturhistoriska lämningar m. m. i allt väsentligt tillgodoser de krav som ställts i motionen". Motionärerna anser att områdets kulturmiljö bör bevaras, att garaget av flera skäl måste omprövas och att Helgeandsholmen bör utformas som en sammanhängande och lättillgänglig park.

I motionen 1978/79:1678 av Gördis Hörnlund (s) och Sven-Gösta Signell (s) hemställs "att riksdagen uppdrar åt förvaltningsstyrelsen att för riksdagens prövning framlägga ett reviderat ombyggnadsförslag i enlighet med vad som framförts i motionen". Motionärerna, som bl. a. framhåller att de helst hade sett att hela frågan om återflyttning av riksdagen till Helgeandsholmen kunde omprövas, anser att byggandet av garage bör omprövas och att det är angeläget att ytterligare utredningar sker när det gäller bl. a. garagefrågan. Motionärerna önskar också en prövning av möjligheterna att även i fortsättningen hyra riksdagshotellet vid Sergels torg.

I motionen 1978/79:1688 av Tore Nilsson m. fl. (m, c) hemställs "att riksdagen beslutar att icke bevilja begärt anslag till Den inre riksdagsförvaltningen: Nytt riksdagshus innan förslaget H2 ytterligare granskats samt jämförts med förslaget Samspel".

Beträffande den närmare motiveringen hänvisas till motionerna.

Utskottet

I maj 1975 fattade riksdagen principbeslut om återflyttning till ombyggda lokaler på Helgeandsholmen. Beslutet hade föregåtts av ett långvarigt utredningsarbete under vilket flera olika lösningar av riksdagens lokalfrågor på längre sikt hade prövats. För bakgrunden till utredningsarbetet och beslutet finns en redogörelse i konstitutionsutskottets betänkande 1975:13 till vilket här hänvisas.

I mars 1978 beslutade riksdagen att 1975 års principbeslut inte skulle omprövas och att återflyttningsplanerna skulle förverkligas i enlighet med förvaltningsstyrelsens förslag. Samtidigt avslogs ett reservationsvis i utskottet framfört yrkande om att förvaltningsstyrelsen, innan riksdagen fattade definitivt beslut om sin framtida lokalisering, skulle på motsvarande sätt som skett för återflyttningsalternativet utreda och för riksdagen redovisa ett förslag till kvarstannande vid Sergels torg, vilket skulle kunna tillgodose riksdagens krav på en funktionell utformning. Se närmare härom konstitutionsutskottets betänkande 1977/78:23.

Mot den angivna bakgrunden finner konstitutionsutskottet inte anledning att till förnyad prövning i sak ta upp *principfrågan* om riksdagen skall flytta tillbaka till Helgeandsholmen eller ej. Den frågan måste numera betraktas som avgjord. Av detta skäl avstyrker utskottet yrkandet i motionen 1978/79:217.

I den nu aktuella budgetpropositionen redogörs för det hittills bedrivna och pågående arbetet med ombyggnadsprojektet på Helgeandsholmen. Det anmäls att arbetena pågår i huvudsak enligt av riksdagen godkända program, systemhandlingar, tidsplaner och kostnadsberäkningar. Samrådet med Stockholms kommun har dock föranlett vissa förändringar i fråga om planeringen av Riksplan, bl. a. för att möjliggöra ett ev. framtida genombrott under Norrbro mot Strömparterren. I propositionen framhålls särskilt att upprättande av bygghandlingar pågår och att schaktningsarbetena för underbyggnad av Riksplan har påbörjats, varvid även arkeologiska undersökningar utförts. Därvid anges att frågan om bevarande av vissa historiska lämningar i Riksplan kan komma att påverka tidsplan och kostnader för projektets genomförande. Enligt förslaget i budgetpropositionen bör för budgetåret 1979/80 anvisas ett reservationsanslag av 50 milj. kr., vilket överensstämmer med den för riksdagen år 1978 redovisade investeringsplanen.

I fyra motioner, 1978/79:236, 302, 1099 och 1678, har tagits upp frågor som rör *de arkeologiska utgrävningarna och den framtida användningen av Helgeandsholmen*. Gemensamt för motionerna är dels en strävan att skapa möjligheter för att bevara områdets kulturmiljö sedan utgrävningarna fullföljts, dels ett yrkande som innebär att det planerade garagebygget under Riksplan skall omprövas resp. stoppas. I en motion (1978/79:236) yrkas också på att en arkitektpristävlan skall utlysas om områdets utformning och

framtida användning. I de övriga tre motionerna föreslås att riksdagen skall uppdraga åt förvaltningsstyrelsen att arbeta ut och lägga fram reviderat ombyggnadsförslag i denna del.

Utskottet vill för sin del inledningsvis erinra om att avgörande för riksdagens ställningstagande till en återflyttning till Helgeandsholmen har varit bedömningen att riksdagen därigenom bereds möjlighet att på bästa sätt fylla sina funktioner. En annan viktig utgångspunkt för ställningstagandet har varit önskemålet att bevara det gamla riksdagshuset på Helgeandsholmen. Såsom bl. a. har framhållits av riksantikvarieämbetet i ett remissyttande (under hösten 1974) säkerställs riksbyggnadernas värde bäst och blir beslutet om bevarande mest meningsfullt genom ett utnyttjande av byggnaderna för det ursprungliga ändamålet. Också miljöfrågorna i denna känsliga del av Stockholm har tillmätts en stor betydelse och lett till flera viktiga förändringar av det ursprungligen framlagda återflyttningsförslaget (främst vad gäller förbindelsen över Stallkanalen mellan gamla riksbankshuset och kanslihuset).

Som framgår av den information som riksdagens byggnadskommitté lämnat under hösten 1978 om det pågående arbetet med utformningen av omgivningarna kring riksbyggnaderna på Helgeandsholmen (se *bilaga 1*) behandlas alla frågor som berör stadsbild, yttre miljö, trafik m. m. i en samrådsgrupp med företrädare för riksdagens projektorganisation och förvaltningen inom Stockholms kommun. I frågor som gäller de arkeologiska undersökningarna och fynden sker samråd med de antikvariska myndigheterna. De för ombyggnadsprojektet närmast ansvariga (dvs. riksdagens byggnadskommitté) framhåller bl. a. att en sänkning av Riksplan till Strömparterrens nivå innebär att Riksplan blir mindre tillgänglig, medan ett bibehållande av Riksplan på ungefär samma nivå som hittills har förutsättningar att bli en attraktiv och levande miljö genom att vara lätt tillgänglig och ge möjlighet till god gångförbindelse mellan Nedre Norrmalms östra delar och trakten kring Västerlånggatan. Vidare framhålls betydelsen av att Riksgatan kan utformas dels som en länk i gångstråket Drottninggatan-Västerlånggatan, dels som ett uterum inom själva riksdagshuskomplexet. Se härom i *bilaga 1*.

Också från riksantikvarieämbetets sida har sammanställts information om det pågående arbetet på Helgeandsholmen (se *bilaga 2*). Enligt ämbetet kan beslutet att bevara riksbyggnaderna inte ses som en isolerad byggnadsfråga utan det måste gälla hela Helgeandsholmen, som i sin hittillsvarande gestaltning bildar en samlad miljö med Riksplan som monumental öppen förplats mellan Norrbro och riksdagshusets huvudfasad och med den monumentalt gestaltade Riksgatan som förbindelse mellan byggnaderna. Riksantikvarieämbetet anser att det är "nödvändigt att Riksplanen efter ombyggnaden återställs till sin tidigare nivå och ges en form som står i samklang med riksdagshuset". Ämbetet framhåller att detta inte hindrar att Riksplan förbinds med Strömparterren, vilket ämbetet anser "angälet och

uppenbarligen fullt möjligt”.

Utskottet anser – utan att därmed ställning tas till själva detaljutformningen av området – att de av byggnadskommittén och riksantikvarieämbetet angivna utgångspunkterna för projektet är rimliga. Detta innebär sålunda att utskottet ger sitt stöd till förslaget att Riksplan – efter fullbordade arkeologiska utgrävningar och undersökningar – skall återställas på den ursprungliga nivån, dvs. i stort sett i höjd med både Norrbro och gamla riksdagshusets entré, samt att Riksgatan skall bibehållas för gående. Utskottet vill för sin del särskilt framhålla vikten av att Riksplan verkligen blir en park, ungefär så som byggnadskommitténs planer visar, och inte också en mer eller mindre permanent uppställningsplats för motorfordon. Efter detta ställningstagande i stort får utskottet övergå till frågan om vad som bör finnas under Riksplan.

Enligt de ursprungliga planerna, som redovisades för riksdagen under hösten 1974, skulle drygt 2 000 m² i en underbyggnad i Riksplan användas för parkering och inlastning. Det kan inskjutas att detta innebar ungefär en halvering av den för samma ändamål beräknade ytan i lokalprogrammet för 1970 års arkitektpristävling. I 1974 års utredning angavs också att utformningen av Riksplan inte hade behandlats i utredningen och att den frågan hade ett ”intimt samband med kommunens planering för Norrbro och Strömparterren”. I det förslag som behandlades i riksdagen under hösten 1977–våren 1978 angavs i detalj vilka lokaler som planerats i Riksplans underbyggnad (se KU 1977/78:23, s. 98–103). För parkering beräknades sammanlagt 2 525 m². Härtill kommer 625 m² för skyddsrum (fem mindre skyddsrum, som freds används för parkering) samt sammanlagt ca 1 000 m² för uppställningsplatser, lastplatser, snickeri- och tapetserarverkstad samt byggmaterieförråd och pappersförråd m. m.

Såsom framhållits i motionerna och som också framgår av byggnadskommitténs och riksantikvarieämbetets redovisning (*bilagorna 1 och 2*) har de arkeologiska utgrävningarna på Helgeandsholmen inneburit många överraskningar. Den största är enligt en enig expertis att välbevarade partier av Stockholms medeltida stadsmur har påträffats. Denna mur, som av de kulturvårdande myndigheterna betraktas som helt unik, bör självfallet bevaras. Att detta också torde vara praktiskt möjligt, även om Riksplan återställs till sin hittillsvarande nivå, framgår av det reviderade förslag till underbyggnad av Riksplan som redovisas i *bilaga 3*. Förslaget innebär sålunda att stadsmuren bevaras i den planerade underbyggnaden och även kommer att göras tillgänglig från Riksplan. Genom en försänkning i Riksplans sydöstra del kan allmänheten få tillträde till det utrymme i underbyggnaden där stadsmuren ligger. I likhet med riksantikvarieämbetet anser utskottet att ett sådant bevarande kan bli ett intressant och värdefullt inslag i Helgeandsholmens miljö.

De övriga byggnadslämningar som nu har frilagts på Helgeandsholmen tillhör i huvudsak byggnader från 1600- och 1700-talen. Om dessa lämningars

värde är expertisen inte helt enig. Riksantikvarieämbetet sammanfattar dock sin ståndpunkt sålunda att dessa byggnadslämningar "inte har ett sådant unikt värde att det är rimligt att bevara dem, då därigenom betydande hinder uppstår för byggnadsföretaget liksom för gestaltningen av riksbyggnadernas ytermiljö". Ämbetet framhåller också svårigheterna med att i vårt klimat bevara ruiner och särskilt då sådana lämningar av tegel- och naturstensbyggnader som varit överhöljda av jord. Utskottet har inte anledning att ifrågasätta denna bedömning av det på området närmast sakkunniga organet.

Enligt utskottets mening har det inte redovisats några avgörande skäl för ett bevarande även av alla de övriga byggnadslämningarna (främst husgrunder) inom en underbyggnad av Riksplan, vilket skulle leda till att byggnadsprojektet i denna del måste omstuderas. Med undantag för garagefrågan, som utskottet anser bör kunna lösas på annat sätt än i förslaget (se nedan), gäller det alltså frågan hur riksdagens lokalbehov skall kunna tillgodoses, om övriga planerade utrymmen under Riksplan slopas till förmån för ett bevarande av samtliga byggnadslämningar. Som redan nämnts gäller det – med bortseende från garaget – främst skyddsrummen, som av flera skäl bör ligga just där, vissa verkstäder och förråd samt olika uppställningsplatser m. m. för den nödvändiga försörjningen av riksdagsförvaltningen. Utskottet vill för sin del – under hänvisning till i tidigare sammanhang anförda betänkligheter – också peka på riskerna för en ökad expansion av förvaltningen in i Gamla stan. Det är också uppenbart att en sådan ifrågasatt omstudering av lokalförsörjningen skulle innebära betydande risker för en försening av hela ombyggnadsprojektet med de redan pressade tidsmarginaler som föreligger. Det sist sagda får dock inte tolkas så att utskottet förordar en forcering också av de pågående utgrävningarna. Tvärtom är det enligt utskottets mening, som härvidlag stämmer överens med vad som anförs i flera motioner, viktigt att arkeologerna får den tid på sig som de behöver för att fullfölja utgrävningsarbetena på Helgeandsholmen.

Vad så gäller frågan om de planerade garageplatserna i underbyggnaden får utskottet framhålla följande. I och för sig synes det vara en lämplig lösning att ha tillgång till ett avsevärt antal garageplatser under Riksplan, inte minst med hänsyn till det stora antalet arbetsplatser som planeras för riksdagen på Helgeandsholmen. Detta önskemål bör dock vägas mot och underordnas det betydande intresset av att bevara den medeltida stadsmuren. Som framgår av ritningen i *bilaga 3* innebär ett bevarande av stadsmuren i underbyggnaden vissa tekniska problem för utnyttjandet av underbyggnaden i övrigt. Enligt utskottets mening bör inget parkeringsgarage anordnas. Däremot bör finnas ett begränsat antal uppställningsplatser för servicefordon och handikappfordon. Utskottet vill i detta sammanhang också framhålla att det ansluter sig till tanken att den planerade nedfartsrampen bör utformas och placeras så diskret som möjligt vid Riksplan. Utskottet noterar med tillfredsställelse att det föreliggande förslaget härvidlag innebär en betydande förbättring från

miljösynpunkt i förhållande till det tidigare för riksdagen presenterade förslaget med två nedfartsrampar från Norrbro.

De garageplatser som utskottet sålunda föreslår skall slopas i Riksplans underbyggnad bör enligt utskottets mening kunna tillförsäkras riksdagen på annat sätt. I motionen 1978/79:1678 pekas exempelvis på möjligheterna att behålla garageplatserna vid Sergels torg. En annan möjlighet, som också bör närmare övervägas av förvaltningsstyrelsen, kan vara att långtidshyra platser i något av de ännu mer närbelägna parkeringshusen vid Brunkebergstorg. Från kommunalt håll har i januari 1979 presenterats ett förslag till s. k. berggarage ca 40–50 m under Helgeandsholmen i anslutning till en redan befintlig transporttunnel till tunnelbanebygget. Också detta förslag bör närmare studeras och diskuteras med företrädare för Stockholms kommun. Enligt uppgifter som utskottet fått från byggnadsstyrelsen skulle det med en sådan lösning ändå finnas behov av en viss underbyggnad av Riksplan för vissa funktioner som inte kan flyttas ned i berget. Det framstår också som olämpligt att lägga skyddsrummen så långt ned under grundvattennivån. Enbart ett s. k. berggarage skulle således inte kunna tillgodose riksdagens behov på ett tillfredsställande sätt. Utskottet får i detta sammanhang slutligen framhålla att frågan om tillgången på garageplatser måste prövas av kommunen i anslutning till ställningstagandet till stadsplaneringen av hela Helgeandsholmsområdet. Det torde alltså inte finnas anledning för riksdagen att här gå närmare in på en prövning av dessa frågor.

De ställningstaganden som utskottet gjort i det föregående innebär att vissa av de önskemål och yrkanden som förs fram i motionerna kommer att kunna tillgodoses. De yrkanden som innebär att garagebyggnadsplanerna skall upphävas resp. omarbetas bör sålunda kunna anses besvarade med hänvisning till vad utskottet anfört. De yrkanden som innebär att planerna på ett återställande av Riksplans hittillsvarande nivå skall omprövas eller omarbetas till förmån för en nedsänkt "historisk park" e. d. bör däremot av anförda skäl avslås. Därmed bortfaller också behovet av en arkitekturpristävling.

Utskottet avstyrker slutligen också yrkandet i motionen 1978/79:1688 om att riksdagen inte skall bevilja begärt anslag till de fortsatta ombyggnadsarbetena, innan förslaget ytterligare granskats och jämförts med förslaget "Samspel". Som redan framhållits måste principfrågan om riksdagens återflyttning numera betraktas som avgjord. 1978 års riksdagsbeslut kan inte rimligen tolkas så att det finns anledning att nu åter ta upp förslaget "Samspel" till prövning. Detta förslag innebär nämligen en väsentligt annorlunda lösning av lokalfrågan än den av riksdagen beslutade. I sammanhanget bör påpekas att motionärernas uppgift att "redan på projekteringsstadiet är anslagna och förbrukade medel inemot 100 mkr." inte är korrekt. Bl. a. som en följd av de omfattande arkeologiska utgrävningarna på Helgeandsholmen har nämligen de mera kostnadskrävande delarna av projektet ännu inte påbörjats. Det för riksdagen under år 1978 redovisade investeringsbehovet för hela projektet omfattade 25 milj. kr. för budgetåret

1977/78 (huvudsakligen kostnader för projekterings- och schaktningsarbeten) och 40 milj. kr. för budgetåret 1978/79 (projekteringskostnader och kostnader för påbörjande av byggnadsarbeten). T. o. m. det senaste årsskiftet har för projektet förbrukats endast ca 9,5 milj. kr. av de anslagna medlen. Under budgetåren 1973/74 t. o. m. 1976/77, dvs. för tiden efter arkitektpristävlingen, har för utredningsarbetet förbrukats sammanlagt 8,75 milj. kr.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställer utskottet

att riksdagen

1. avslår motionen 1978/79:217,
2. med bifall till propositionen 1978/79:100 bilaga 20 punkten B 5 och med avslag på motionen 1978/79:1688 till *Den inre riksdagsförvaltningen: Nytt riksdagshus* för budgetåret 1979/80 anvisar ett reservationsanslag av 50 000 000 kr.,
3. förklarar motionerna 1978/79:236 yrkandena 2 och 3, 1978/79:1099 yrkandet 1, 1978/79:1678, de båda sistnämnda i vad gäller omprövning av byggandet av garage på Helgeandsholmen, besvarade med hänvisning till vad utskottet anfört,
4. avslår dels motionen 1978/79:302, dels motionerna 1978/79:236, 1978/79:1099 och 1978/79:1678, de tre sistnämnda i återstående delar,
5. uppdrar åt förvaltningsstyrelsen att vid det fortsatta arbetet med ombyggnadsförslaget beakta vad utskottet i det föregående anfört om anordnandet av uppställningsplatser och den framtida garageförsörjningen för riksdagens behov.

Stockholm den 20 mars 1979

På konstitutionsutskottets vägnar

KARL BOO

Närvarande: Karl Boo (c), Hilding Johansson (s), Anders Björck (m), Holger Mossberg (s), Bertil Fiskesjö (c), Torkel Lindahl* (fp), Olle Svensson (s), Sven-Erik Nordin (c), Ove Karlsson (s), Lars Schött (m), Stig Genitz (c), Yngve Nyquist (s), Britta Hammarbacken (c), Wivi-Anne Cederqvist (s) och Kerstin Nilsson (s).

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservation

av Torkel Lindahl (fp), som ansett

dels att utskottets yttrande bort ha följande lydelse:

I maj 1975 --- (= utskottet) --- uppenbarligen fullt möjligt.

Såsom bl. a. har framhållits i flera motioner har utgrävningarna på Riksplan gett fler och mer intressanta fynd än väntat och även väckt ett stort intresse över hela landet. Från olika håll har lagts fram förslag om att planerna för Riksplans utformning skall ändras så att det blir möjligt att på lämpligt sätt bevara de intressantaste delarna av de funna byggnadslämningarna. Enligt utskottets mening är det väsentligt att utgrävningarna, som redan gett så goda resultat, kan fullföljas i den takt och på det sätt som arkeologerna själva anser lämpligast. Någon forcering av arbetena till förfång för utgrävningarna kan inte accepteras med hänsyn till de stora kulturvärden som står på spel. Först sedan utgrävningarna har slutförts och de samlade resultaten av dessa kan bedömas bör, enligt utskottets mening, ställning tas till frågan om Riksplans utformning. Mot denna bakgrund tillstyrker utskottet de motionsyrkanden som går ut på att riksdagens förvaltningsstyrelse resp. byggnadskommitté skall få i uppdrag att utarbeta och för riksdagen lägga fram alternativa förslag till utformning av Riksplan i syfte att bl. a. skapa förutsättningar för en "historisk park".

Utskottet förordar sålunda att riksdagens beslut om Riksplans utformning får anstå till dess utgrävningarna har slutförts och alternativa förslag till utformning av kulturmiljön där har lagts fram för riksdagen. Utskottet vill dock redan i detta sammanhang föreslå att riksdagen uttalar sig emot planerna på ett garage i denna känsliga miljö. De garageplatser som --- (= utskottet) --- av dessa frågor.

Utskottet avstyrker slutligen --- (= utskottet) --- 8,75 milj. kr.

dels att utskottet bort hemställa

att riksdagen

1. (= utskottet)

2. (= utskottet)

3. med anledning av motionerna 1978/79:236, 302, 1099 och 1678 uppdrar åt förvaltningsstyrelsen att utarbeta och för riksdagen lägga fram förslag till alternativ utformning av Riksplan och lösning av riksdagens garageproblem i enlighet med vad utskottet anfört.

Särskilt yttrande

av Holger Mossberg (s), Torkel Lindahl (fp), Olle Svensson (s), Ove Karlsson (s), Wivi-Anne Cederqvist (s) och Kerstin Nilsson (s), vilka anförde följande:

Under riksdagshusfrågans tidigare behandling har vi vid flera tillfällen varit kritiska mot det återflyttningsförslag som riksdagen numera beslutat ställa sig bakom. I motionen 1977/78:20 anfördes bl. a. följande:

De senaste årens utredningsarbete och debatter har belyst vilka problem och svårigheter av skilda slag som skulle uppkomma om riksdagen flyttade tillbaka till Helgeandsholmen och samtidigt behövde ta i anspråk inte bara det nuvarande kanslihuset utan också vissa ytterligare fastigheter i Gamla stan. Främst gäller det om det över huvud taget är möjligt att utan drastiska förändringar i den mycket speciella och känsliga miljön i och kring de gamla riksbyggnaderna på Helgeandsholmen skapa *minst lika goda möjligheter för riksdagen att fungera* som i de nuvarande lokalerna vid Sergels torg. I det längre tidsperspektiv som måste anläggas – i vart fall om det gäller att på 60 år skriva av kapitalkostnader på hundratals miljoner kronor – framstår det som i högsta grad tveklaktigt om det nu diskuterade återflyttningsalternativet kan komma att tillgodose de krav som framtida riksdagar kan komma att ställa. Sådana krav berör såväl funktionsfrågor som expansionsmöjligheter och, inte minst, rimliga samband mellan de fem-sex skilda byggnader som enligt förslaget skulle användas för riksdagens behov.

Det var ett allvarligt misstag att, som skedde i slutet av 1960-talet, falla undan för Stockholms kommuns krav att arkitektpristävlingen om ett nytt riksdagshus skulle begränsas till ny- eller ombyggnad på själva Helgeandsholmen. Därigenom omöjliggjordes en förutsättningslös prövning av möjligheterna att bygga ett nytt riksdagshus på Nedre Normalm, dvs. på det område som ligger närmast Gustaf Adolfs torg. I dagens situation framstår det som närmast obegripligt att kommunens önskemål om ett nytt parkeringshus och viss trafikföring i området kom att hindra utredningen av ett sådant alternativ som kunde ha inneburit en konstruktiv lösning av riksdagens lokalfråga på längre sikt. Som anförts i motionen 1976/77:589 bör en lösning av riksdagshusfrågan på längre sikt ske genom att i *ett* hus placera de centrala riksdagsfunktionerna.

I motionen 1977/78:19 framhölls sammanfattningsvis bl. a. följande:

Följderna av en återflyttning till Helgeandsholmen är i flera fall oklara. I kostnadsberäkningen har de kostnader som uppstår till följd av att delar av kanslihuset måste flytta till Södra Klara ej inkluderats. Grundförstärkningskostnaderna på grund av ombyggnaden av gamla riksdags- och riksbanks-husen och ordnandet av en parkeringsanläggning under Rikspan är vidare kraftigt underskattade.

Det kan då inte vara rimligt att riksdagen nu binder sig för genomförande av Helgeandsholmsprojektet och anvisar medel för dess genomförande. Ett ayslag på förvaltningsstyrelsens förslag innebär ett uppskov med det slutliga ställningstagandet till riksdagens lokalfrågor. Frågan om riksdagens permanenta placering blir en fråga för senare delen av 1980-talet. Med hänsyn till den nuvarande byggnadens funktionsduglighet är detta dock en mindre nackdel än att på nuvarande ofullständiga underlag forcera fram ett beslut

med gigantiska konsekvenser i fråga om stadsmiljö och kostnader. Det är en god tradition för riksdagen att kräva ett fullgott underlag för beslut med vidsträckta konsekvenser.

Vi delar konstitutionsutskottets mening att principfrågan om riksdagen skall flytta tillbaka till Helgeandsholmen eller ej numera måste betraktas som avgjord av riksdagen. Därför har vi i år inte ställt något yrkande på ytterligare utredningar av Sergelstorgsalternativet. Vi kan emellertid i detta sammanhang inte underlåta att ånyo framhålla vilka stora och ännu inte överblickbara konsekvenser, både från funktions- och kostnadssynpunkt, som en återflyttning till den speciella och känsliga miljön på och kring Helgeandsholmen kan komma att få. Diskussionen kring en park på och under Riksplan är bara ett första exempel på vilka svåra avvägningsproblem mellan att skapa en funktionell arbetsplats och tillgodose rimliga miljökrav, som riksdagen ställs inför vid ett förverkligande av återflyttningssalternativet. Det torde emellertid bli kommande generationer av riksdagsledamöter som får dra de nödvändiga slutsatserna av riksdagens redan fattade, enligt vår mening beklagliga principbeslut om återflyttningen till Helgeandsholmen.

Pressinformation från riksdagens byggnadskommitté

1978-11-08

Riksdagens byggnadskommitté vill med denna pressvisning redovisa sitt pågående arbete med utformningen av omgivningen kring riksbyggnaderna på Helgeandsholmen.

Bakgrund

Alla frågor som berör stadsbild, yttre miljö, trafik m. m. behandlas i en samrådsgrupp med företrädare för Riksdagens projektorganisation och förvaltningar inom Stockholms kommun. För närvarande behandlas i detta samråd utformningen av gator och mark, främst Riksgatan och Riksplan. Därvid är bl. a. följande förhållanden av betydelse.

- Enligt det stadsplaneförslag som byggnadsnämnden låtit upprätta och antagit skall Riksgatan bli gågata och försörjningstrafiken till Helgeandsholmen anslutas till Norrbro.
- Stadsplaneförslaget anger rätt till underbyggnad av Riksplan.
- Norrbro är till stor del en terrassbyggnad utan bärande konstruktioner mot väster. Varje utformning av Riksplan som medför ändring av detta förhållande, exempelvis sänkning, förutsätter omfattande kompletteringar av bron.
- Riksplanen skall vara tillgänglig för allmänheten och utformas som en park. Ingen parkering skall finnas på planen.

I frågor som gäller de arkeologiska undersökningarna och fynden sker samråd med de antikvariska myndigheterna.

Sedan den första grävningsetappen nu avslutats kan följande noteras.

- Fortsatta undersökningar planeras och beräknas pågå fram till i vår.
- Beslut om eventuellt bevarande på platsen av fynd skall fattas före årets utgång.

Riksgatan

Riksgatan kommer dels att vara en viktig länk i gångstråket Drottninggatan–Västerlånggatan, dels att bilda ett uterum inom själva riksdagshuskomplexet med livligt frekventerade entréer såväl till plenisalsbyggnad som gamla riksdagshuset. Den kommer att reserveras för gående och ges sådan beläggning och belysning att dess karaktär av rum understryks.

Norra "Puckeln" och kajen kring plenialsbyggnaden

Den låga norra "puckeln" mot Norrström och omgången kring plenialsbyggnaden mot väster kommer att ha kvar sina friväxande träd och tillsammans med Strömparterren så att säga representera de låga skär som under historiens lopp kommit att få bära allt mäktigare broar och byggnader.

Riksplan

Idéerna om utformningen av Helgeandsholmen omedelbart väster om Norrbro har sedan lång tid följt två olika linjer.

Den *ena* angavs redan av Tessin d y i hans plan för slottsomgivningen från 1713. Den innebär att Helgeandsholmen väster om bron ansluts direkt till Norrbro. Den historiska verkligheten alltifrån tillkomsten av Norrbro har i varierande arkitektonisk dräkt följt denna linje. Det innebär att området mellan Norrbro och Riksdagshuset idag ingår i – och approximativt ligger i nivå med – det system av gator och platser som betjänar det dagliga livet i staden.

Den *andra* linjen, som först beträddes av Louis Jean Desprez i ett projekt 1803, innebär att Helgeandsholmen väster om Norrbro sänks så att bron förs fritt över holmen. Ragnar Östbergs förslag är det mest kända och utvecklade enligt denna linje. Dess konsekvens är att Strömparterren och Riksplan tillsammans bildar en relativt avskild enhet på avsevärt lägre nivå.

Riksdagens projekt ansluter i princip till den förstnämnda linjen. Den andra linjen har, med anknytning till Östbergs förslag, aktualiserats i den debatt som uppstått, i samband med de arkeologiska grävningar som nu pågår.

En sänkning av Riksplan till Strömparterrens nivå innebär att den blir mindre tillgänglig. Risken för att den liksom Strömparterren blir en föga utnyttjad yta i stadens centrum är uppenbar.

Bibehålles Riksplan i approximativt hittillsvarande nivå har den förutsättningar att bli en attraktiv och levande miljö genom att vara lätt tillgänglig och erbjuda möjlighet till god gångförbindelse mellan Nedre Norrmalms östra delar och trakten kring Västerlånggatan.

Enligt det projekt Riksdagens byggnadskommitté arbetar med ges planen en svag lutning mot öster som gör att Norrbro kommer att framträda tydligare.

Planen byggs upp av tre huvudelement – en entréyta utmed Riksdagshuset, en trädplantering öster därom och slutligen en relativt öppen park fram till Norrbro. Entréytan, från vilken såväl de befintliga entréerna som rampen till underbyggnaden nås, kommer att bilda ett långsträckt rum med Arvfurstens palats som fond i norr. Trädplanteringen har större mäktighet mot norr och förtunnas mot söder för att lämna sikten mot Slottet fri.

Gångstråket från trakten kring Norrmalmstorg och Kungsträdgården över Gustav Adolfs torg mot Mynttorget och Västerlånggatan markeras av en diagonal gångväg över Riksplan. Den passerar intill en vattenkonst i planens norra del och förs genom trädridån fram till terrassen söder om Riksdagshuset. Denna diagonala gångväg har samma riktning som Gamla Norrbrogatan en gång hade. Gatan och den gamla bebyggelsen kan markeras i gräs och mark med hjälp av material från de arkeologiska utgrävningarna. Man får då en "karta" i naturlig storlek över holmens äldre bebyggelse.

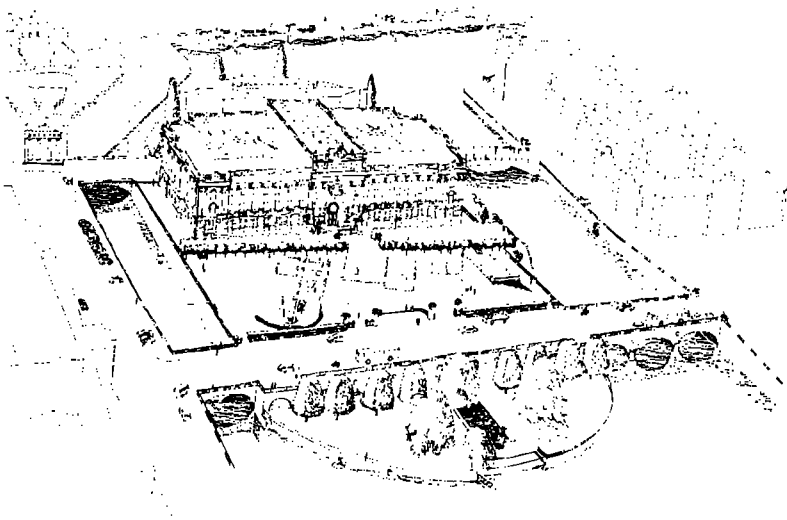
I det projekt som här redovisas förläggs en försänkt trädgård i planens södra del. I den kan den bebyggelsehistoriska kartan få tredimensionell form. Trädgården kan också bilda utgångspunkt för en eventuell framtida förbindelse med Strömparterren under Norrbro.

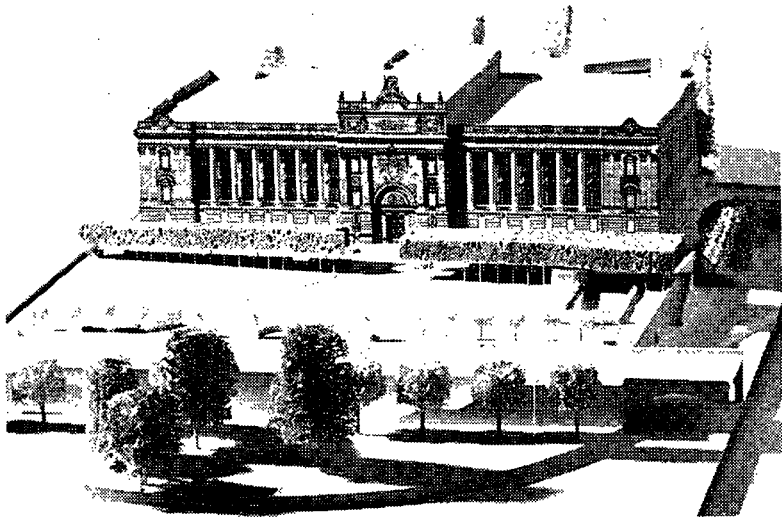
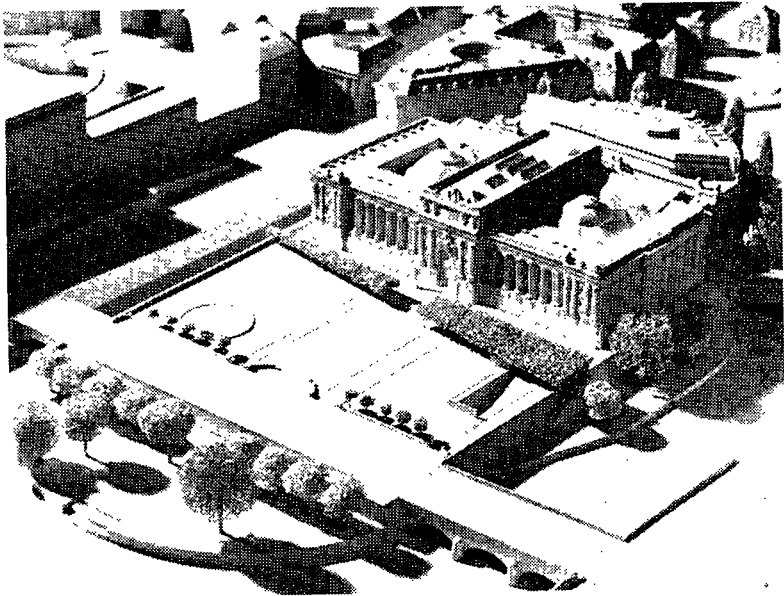
Underbyggnad

Riksplan är delvis underbyggd. Underbyggnaden nås via en ramp i planens norra del. Den innehåller en lastgata med biutrymmen samt de skyddsrum och P-platser som det åvilar riksdagen att anordna. Mellan underbyggnaden och Norrbro lämnas en zon outnyttjad för att möjliggöra eventuella framtida kontakter med Strömparterren.

De rester av den medeltida stadsmuren som påträffats vid de arkeologiska grävningarna kommer att i sin huvuddel kunna bevaras antingen inom eller utanför underbyggnaden.

Riksdagens byggnadskommitté

Information från riksantikvarieämbetet

1978-12-11

I debatten om Helgeandsholmen är det inte alltid lätt att skilja mellan de äkta inslagen av omsorg om Stockholms historia och andra med trafikpolitisk, allmänt estetisk eller politisk/ekonomisk färg. Helgeandsholmen med riksbyggnaderna ovan och de historiska lämningarna under mark är så viktig för förståelsen och upplevelsen av vår historia att fakta och realiteter bör vara vägledande för alla ställningstaganden. Som ett inlägg i debatten vill ämbetet därför ge sin syn på bevarande av Helgeandsholmen och dess historiska värden.

Riksbyggnadernas bevarande

1978 beslöt riksdagen att flytta tillbaka till Helgeandsholmen. Beslutet hade föregåtts av en 10-årig utredningstid. När utredningen om riksdagens lokalfråga startade i samband med att enkammarriksdagen infördes diskuterades olika lösningar – nybyggnad på Helgeandsholmen, nybyggnad vid Gustav Adolfs torg och ombyggnad av riksdags- och riksbankshusen. Det förslag som man till slut stannade för och som nu skall genomföras innebär att riksbyggnaderna bevaras och byggs om. Ett viktigt skäl för den slutliga lösningen var den allt starkare känslan för riksbyggnadernas värde som byggnadsminnesmärken och historiska monument.

Det har alltid blåst friska vindar kring riksbyggnaderna. Deras utformning och placering kritiserades redan när de byggdes och kritiken var väl i vissa avseenden berättigad. Detta hindrar emellertid inte att byggnaderna i dag är ett väsentligt inslag i en stadsmiljö, som präglas inte bara av närheten till slottet utan också i hög grad arkitektur till stora delar gestaltad under decennierna närmast före och efter sekelskiftet. I ett stråk från Tegelbacken i väster till Blasieholmen i öster ligger en rad tidstypiska och viktiga byggnader som tillsammans med riksbyggnaderna bildar ram och ger innehåll åt Stockholms centrala miljö – Strömmen med Gamla stan och slottet som fond.

Riksbyggnaderna har också stora kulturhistoriska och arkitektoniska egenvärden. Såväl utvändigt som invändigt är de utomordentligt gedigna; material och utförande är av mycket hög kvalitet. Härtill kommer det stora historiska intresse som är knutet till riksdagshuset, där den nutida svenska demokratin har formats under ett viktigt skede av vår historia.

Denna värdering av riksbyggnaderna låg till grund för ämbetets ställningstagande till resultatet av den nordiska arkitektävlingen, då ämbetet hävdade att riksbyggnaderna borde bevaras. I det sammanhanget redovisade ämbetet också sin egen syn på omfattningen av ett framtida skydd genom att förklara

sig berett att hos Kungl. Maj:t hemställa att byggnaderna jämte Helgeandsholmen och Norrbro upptas i förteckningen över byggnadsminnesmärken.

Beslutet att bevara riksbyggnaderna kan inte ses som en isolerad byggnadsfråga utan måste gälla hela Helgeandsholmen, som i sin hittillsvarande gestaltning bildar en samlad miljö med riksplanen som en monumental öppen förplats mellan Norrbro och riksdagshusets huvudfasad och med den monumentalt gestaltade Riksgatan som förbindelseled mellan byggnaderna. Enligt ämbetets mening är det nödvändigt att riksplanen efter ombyggnaden återställs till sin tidigare nivå och ges en form som står i samklang med riksdagshuset. Detta hindrar inte att riksplanen förbinds med Strömparterren, vilket är angeläget och uppenbarligen fullt möjligt.

Riksbyggnadernas ställning som byggnadsminnesmärken ger riksantikvarieämbetet möjlighet att fortlöpande följa och ge synpunkter på planering, projektering och genomförande av ombyggnadsarbetena men också att dokumentera byggnaderna och de förändringar som måste göras i samband med ombyggnaden. Ämbetet har således haft möjlighet att ge synpunkter på det av riksdagen antagna ombyggnadsförslaget liksom det förslag till stadsplan för Helgeandsholmen som Stockholms stadsbyggnadskontor redovisade 1977.

Ur miljösynpunkt har ämbetet inte funnit anledning att motsätta sig själva underbyggnaden av riksplanen. Däremot har ämbetet framfört synpunkter på trafiklösningen i anslutning till Norrbro och inom riksplanen. Ett nytt stadsplaneförslag har också visat att förbättringar kan göras. Om tillfarten till underbyggnaden kan lösas utan att riksplanens karaktär av förplats till riksdagshuset spolieras är denna lösning av transport- och trafikfrågorna på Helgeandsholmen bl. a. av miljöskäl att föredra framför utnyttjande av Riksgatan.

Det är också angeläget att studierna av riksplanen i övrigt får fortsätta och att en direkt förbindelse mot Strömparterren allvarligt prövas.

Undersökning och bevarande av fornlämningarna

Underbyggnaden av riksplanen, som ingår i ombyggnadsförslaget, förutsätter att fornlämningar i form av lämningar av äldre bebyggelse och kulturlager tas bort. Enligt fornminneslagen skall tillstånd till borttagande lämnas, när det fordras för att möjliggöra ett företag och fornlämningen innebär hinder, som inte är rimliga i förhållande till dess betydelse. Länsstyrelsen och riksantikvarieämbetet har gjort den bedömningen att fornlämningarna på Helgeandsholmen inte har sådan betydelse att de bör hindra ett så vitalt samhällsintresse som ombyggnaden av riksbyggnaderna för riksdagens behov.

Eftersom riksdagen och kommunen dessutom var eniga i sin uppfattning om underbyggnadens nödvändighet lämnade länsstyrelsen efter samråd med riksantikvarieämbetet den 27 april 1978 tillstånd till undersökning och

borttagande av fornlämningarna på Helgeandsholmen. Tillståndet gällde en etapp 1 som syftade till att klarlägga områdets topografiska förutsättningar, uppbyggnad av befintliga kulturlager samt fornlämningarnas bevaringsgrad inom den berörda delen av riksplanen. Avtal träffades mellan riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet och byggnadsstyrelsen om de arkeologiska undersökningarna, som utförts av uppdragsverksamheten och bekostas av byggnadsstyrelsen.

Sommarens utgrävningar inom den södra delen av riksplanen visade att byggnadslämningar och kulturlager var bevarade i stor omfattning och att schaktningskontroll och/eller undersökningar därför behöver utföras inom samtliga områden berörda av ombyggnaderna, dvs riksplanen, Riksgatan och områden för ledningsgrävningar m m. För att bättre kunna beräkna personalbehov och tidsåtgång gjordes under hösten en avschaktning och friläggning av byggnadslämningarna också inom den norra delen av riksplanen.

Den 20 november lämnade länsstyrelsen tillstånd till en etapp 2. Enligt tillståndet får byggnadsstyrelsen under vissa villkor undersöka och ta bort fornlämningar inom områden berörda av riksdags- och riksbankshusens ombyggnad. Den medeltida stadsmuren är dock undantagen från tillståndet att ta bort fornlämningarna. De kulturminnesvårdande organen – riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen och Stockholms stadsmuseum – har varit helt eniga i detta ställningstagande.

På en punkt har resultaten av utgrävningarna således givit anledning till omprövning. Det gäller de partier av Stockholms medeltida stadsmur, som har påträffats på Helgeandsholmen. Även om man hoppades att vid utgrävningarna finna rester av den yttre befästningsgördeln så blev det en stor överraskning att muren hade bevarats så väl.

Av Stockholms stadsmurssystem känner vi i dag bara de två tornen på Riddarholmen – det s k Birger Jarls torn och tornet i det Wrangelska palatset – samt vissa svårtillgängliga murpartier, som i allmänhet ingår i befintliga hus. Muren på Helgeandsholmen är den enda friliggande delen och därför helt unik. Det finns således starka skäl för att hävda ett bevarande av stadsmuren. Redan i augusti krävde riksantikvarieämbetet också att byggnadsstyrelsen skulle utreda förutsättningarna för detta.

De övriga byggnadslämningar som har frilagts på Helgeandsholmen tillhör i huvudsak byggnader från 1600- och 1700-talen. Några stod ännu kvar när riksdagshuset började byggas vid seklets början och byggnaderna är rätt väl kända genom skriftliga källor och avbildningar. Vid planläggningen av utgrävningarna var man inställd på att dokumentera och ta bort dessa anläggningar. Yngre byggnadslämningar, som har legat i vägen för utgrävningen, har också tagits bort efter hand.

Det faktum att byggnadslämningarna är bevarade i större utsträckning än väntat är enligt ämbetets mening inte skäl nog för att ändra uppfattning om undersökningens inriktning och utformningen av underbyggnaden. Huvudskälet för detta är att byggnadslämningarna på Helgeandsholmen inte har ett

sådant unikt värde att det är rimligt att bevara dem, då därigenom betydande hinder uppstår för byggnadsföretaget liksom för gestaltningar av riksbyggnadernas yttre miljö.

I vårt klimat är det mycket svårt att bevara ruiner. Särskilt besvärligt är det att bevara lämningar av tegel- och naturstensbyggnader, som varit överhöljda av jord. I och med att de friläggs och utsätts för luftens verkningar, för temperaturväxlingar m m börjar en nedbrytning. Om byggnadslämningarna bevaras inomhus och fuktighet och temperatur inte varierar för mycket kan skaderiskerna emellertid i bästa fall upphöra efter den första uttorkningsprocessen. Konsekvensen av ett eventuellt beslut om bevarande borde därför vara att byggnadslämningarna på Helgeandsholmen antingen hölls över med jord igen eller byggs in i en särskild byggnad.

Om man skulle välja att bevara dem utomhus måste de förstärkas/restaureras och förses med skyddstak eller avtäckningar. Vissa delar som utgör direkta säkerhetsrisker måste sannolikt rivas ned. Även med omfattande skyddsåtgärder är det emellertid erfarenhetsmässigt omöjligt att skydda byggnadslämningarna mot snabb förstörelse, om de bevaras utomhus. Den karaktär och komplexitet som byggnadslämningarna på Helgeandsholmen har liksom behovet av skyddsåtgärder innebär också att ett bevarande i egentlig mening inte kan kombineras med tanken på en "historisk park" av det slag som skisserats i diskussionerna om Helgeandsholmens framtid.

De stora svårigheter som är förenade med ruinbevarande måste mötas bl a med en restriktiv politik, när det gäller att skapa nya vårdobjekt. Stora krav måste ställas på ruinernas vetenskapliga betydelse och deras möjligheter att förmedla kunskap och upplevelse. Frånsett stadsmuren kan man inte rimligen påstå att byggnadslämningarna på Helgeandsholmen uppfyller sådana krav. 1600- och 1700-talsbyggnaderna har motsvarigheter i bevarade samtida hus i Gamla stan, såväl ur byggnadsteknisk synpunkt som med hänsyn till byggnadstradition och arkitektinsatser. Delar av de frilagda murarna – t ex murarna till den äldre stallbyggnaden – är grundmurar som har legat under mark och aldrig varit avsedda att synas.

Ruinlandskapet på Helgeandsholmens norra del består av fragment av olika byggnader, som i övrigt togs bort vid riksdagshusets uppförande. De är svåra att förstå utan omfattande information. Man måste också vara medveten om att upplevelsen av ruinlandskapet inte kommer att bli densamma, när utgrävningarna har upphört och spänningen kring nya upptäckter och ett pågående arbete försvinner.

"Bristen på entusiasm" för att bevara ruinerna av adelspalatsen och hovstallarna innebär inte att riksantikvarieämbetet saknar intresse för byggnadslämningarna. Möjligheten att studera byggnadernas planer i detalj, deras teknik och material har givit värdefulla komplement till tidigare kunskap. Allt har dokumenterats så noga att rekonstruktioner och modeller kan göras. De värdefullaste delarna tas också tillvara. Med denna dokumen-

tation och med hjälp av skriftliga källor och avbildningar kommer det att vara möjligt att i utställningar och publikationer göra denna del av Stockholms historia levande. Det är också ett sätt att bevara.

Utgrävningarna på Helgeandsholmen ger oss unika möjligheter att öka vår kunskap om Stockholms historia, om medeltidens stockholmare och om de speciella naturförutsättningarna för den medeltida stadsbildningen. Utgrävningarna måste därför utföras med all den sakkunskap som uppgiften fordrar. Stora ansträngningar har också gjorts för att knyta specialister av olika slag till utgrävningarna och för att skapa goda förutsättningar för fältarbetet. Idag finns det ingen anledning att oroa sig för att arkeologerna skall behöva arbeta under större tidspress än som är normalt. Under de tält som just har rests på grävningsplatsen kan utgrävningarna på Helgeandsholmen fortsätta under hela vintern och partier som är svåra att komma åt på detta sätt kan sparas till våren. Tekniska hjälpmedel gör det också möjligt att numera gräva vintertid utan att man behöver ge avkall på vetenskapliga krav.

Det ligger i sakens natur att arkeologiska utgrävningar ofta bjuder på överraskningar. På Helgeandsholmen har överraskningarna varit många. För alla stockholmare har det varit särskilt märkligt att se ett ruinlandskap växa fram på en plats där bara de äldsta kan minnas att det funnits hus. Det är samtidigt viktigt att upplevelsen inför det oväntade inte ger diskussionen slagsida så att den "historiska parken" får oss att glömma att huvudfrågorna gäller gestaltningen av Helgeandsholmen som en sammanhållen miljö för riksbyggnaderna och den arkeologiska undersökningen som källa till ny kunskap om Stockholms och stockholmarnas historia.

Levande historia

Intresset för utgrävningarna på Helgeandsholmen har varit glädjande stort. Det är därför naturligt att man nu efterlyser ett program för hur man skall bevara lämningar och undersökningsresultat och göra dem tillgängliga för alla intresserade. Många frågor återstår ännu att lösa innan man kan ta definitiv ställning till formerna för bevarande och presentation. Vissa ståndpunkter för ett programarbete kan dock urskiljas.

I kravet från de kulturminnesvårdande myndigheternas sida på stadsmurens bevarande ligger också ett önskemål om att muren skall göras tillgänglig. Det är samtidigt angeläget att hela mursträckningen skyddas och inte bara det först påträffade, östra partiet. I väster bör också 1600-talets påbyggnad av stadsmuren ingå. Tekniska undersökningar som byggnadsstyrelsen har låtit utföra visar att muren är i sådant skick att den kan bevaras. Två huvudalternativ är tänkbara: muren byggs in i en särskild byggnad eller byggnadsdel under riksplanen, alternativt bevaras i den planerade underbyggnaden.

Även om stadsmuren är spännande som historiskt dokument är det knappast troligt att den ensam eller tillsammans med angränsande byggnads lämningar i längden kan dra till sig så stort publikintresse. Det är därför inte

motiverat att göra den till ett självständigt, publikt monument med de driftskostnader som detta innebär. Om man i stället vill infoga muren i ett aktivt musealt sammanhang kräver detta sannolikt en publik verksamhet av större bredd. En sådan skulle kunna åstadkommas genom att till Helgeandsholmen förlägga t ex ett arkeologiskt museum eller Stockholms stadsmuseums stadsarkeologiska avdelning. Både investerings- och driftskostnader kommer dock att bli så höga att förslaget inte är realistiskt. Dessutom finns det redan ett arkeologiskt specialmuseum mindre än 100 meter från stadsmuren, nämligen slottsmuseet. Detta innehåller också byggnadslämnningar från Stockholms medeltid och senare samt fynd från utgrävningar inom slottsområdet.

Det andra alternativet – att helt odramatiskt bevara muren i den planerade underbyggnaden – kan verka främmande men är enligt ämbetets mening fullt realistiskt. Att göra muren tillgänglig kan inte vara svårare än att lösa komplicerade trafikfrågor. Om man dessutom kan göra stadsmuren synlig från riksplanen eller från en förbindelsegång mellan riksplanen och Strömparterren skulle muren kunna bli intressant som ett inslag i Helgeandsholmens miljö och ett historiskt utropstecken mitt i stockholmarnas vardag.

Det sparsammare och mer prosaiska alternativet borde också vara möjligt att kombinera med en publik verksamhet om man vidgar slottsmuseets ram. I anslutning till de befintliga museirummen finns utrymmen som skulle kunna ställas i ordning för en utställning om Helgeandsholmen. Här skulle filmen som nu spelas in på grävningsplatsen kunna visas och modeller förklara Helgeandsholmens komplicerade byggnadshistoria.

På Stockholms slott finns redan en omfattande museiverksamhet. Driften av ett utökat slottsmuseum bör därför inte behöva bli alltför betungande. Investeringskostnaden för en utvidgning bör också bli betydligt mindre än ett nybygge av museilokaler under riksplanen.

Om önskemålen om ett levandegörande av fynden och kunskaperna om Helgeandsholmens tidigare skeden kan tillgodoses på detta sätt i nära anslutning till en bevarad och tillgänglig medeltida stadsmur blir slutsatsen med hänsyn till de olika synpunkter som här redovisats den, att underbyggnaden av riksplanen, vilken upplevs som stridande mot bevarandeintresset, tvärtom till slut framstår som det mest realistiska alternativet för att på sikt bevara ett stycke av Stockholms medeltid åt stockholmarna. Samtidigt kan man konstatera att ett fullständigt förverkligande av de här skisserade önskemålen uppenbarligen kräver ett konstruktivt samarbete mellan statliga och kommunala myndigheter.

Bilaga 3

